

3. Бурнашев Н. А. Проблемы развития криминалистического учения о способе совершения преступления / Н. А. Бурнашев // Правовые и тактические вопросы борьбы с преступностью. – Омск : Вышш. шк. милиции МВД СССР, 1987. – С. 122–130.

4. Книженко С. О. Криміналістична характеристика незаконного видобування корисних копалин / С. О. Книженко // Право і Безпека. – 2006. – № 4. – С. 64–66.

5. Кодекс України про надра // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 36. – Ст. 340.

Надійшла до редколегії 20.03.2012

ЗАВГОРОДНЯЯ А. В. КРИМИНАЛИСТИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ СПОСОБОВ ПРЕСТУПНЫХ НАРУШЕНИЙ ПРАВИЛ ОХРАНЫ ИЛИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ НЕДР

Рассмотрены способы преступных нарушений правил охраны или использования недр. На основании анализа научной литературы, материалов следственной и судебной практики предложена классификация способов указанного вида преступлений в зависимости от типа и вида деяния, от вида природопользования, от структурных элементов, от способа нарушения порядка пользования недрами, от способов проникновения к предмету посягательства, от формы вины и в зависимости от средств преступления.

ZAVGORODNYA G. CRIMINALISTIC CLASSIFICATION OF METHODS OF CRIMINAL VIOLATIONS OF THE RULES OF PROTECTION OR USE OF SUBSOIL

The methods of criminal violations of the rules of protection or the use of subsoil are reviewed. Based on the analysis of scientific literature, materials of investigations and trials there the classification of methods of committing this type of crimes, depending on modus operandi, on the type of use of subsoil, on the structural elements, on the method of violation of the order of use of subsoil, on the way of trespassing to the subject of infringement, on the forms of mens rea and on the means of a crime is proposed.

УДК 343.98.067-344.2

В. О. ПЕЛЕЦЬКИЙ,

здобувач

Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

ОСОБЛИВОСТІ ПОРУШЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ ЩОДО САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ

Досліджено особливості етапу порушення кримінальної справи як інформаційного підґрунтя планування та організації розслідування самовільного залишення військової частини або місця служби. Розглянуто типові ситуації дослідчої перевірки, визначено коло обставин, що підлягають встановленню при розслідуванні злочинів даного виду.

Успішність розслідування злочину значною мірою залежить від обґрунтованого та своєчасного порушення кримінальної справи, швидкого і якісного проведення першочергових слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. У свою чергу, передчасне та необґрунтоване порушення кримінальної справи може призвести до порушення прав та законних інтересів громадян і юридичних осіб. З точки зору науки кримінального процесу, порушення кримінальної справи має двобічну природу. З одного боку, це початкова стадія кримінального процесу, під час якої встановлюється наявність або відсутність приводів і підстав до початку

кримінального переслідування, правова підстава для провадження слідчих дій та застосування заходів процесуального примусу [1, с. 21]; з іншого боку, це захід реагування держави на вчинення злочину. В криміналістичному аспекті порушення кримінальної справи є важливим компонентом криміналістичної методики [2, с. 19–20; 3, с. 566].

Разом із тим, у криміналістичній літературі питання щодо віднесення порушення кримінальної справи до структури методик розслідування окремих видів злочинів і на цей час є предметом дискусії [4, с. 334–338; 5, с. 32; 6, с. 293]. Головним аргументом проти такого віднесення є те,

що криміналістика не повинна дублювати рекомендації, які пов'язані з визначенням достатності даних для порушення кримінальної справи та їх перевіркою, вироблені наукою кримінального процесу. В цьому питанні ми погоджуємося з позицією О. Н. Колесніченка, який зазначав, що «вихідні дані, за якими порушено справу, є об'єктом специфічної криміналістичної оцінки, яка дозволяє прийняти до уваги будь-яку з типових версій, що характерна саме для даної сукупності ознак злочину, за якими розпочато розслідування. В такому плані розгляд питання про порушення кримінальної справи цілком виправданий у методиці розслідування» [2, с. 21].

На практиці приводами до порушення кримінальної справи найчастіше стають повідомлення командирів військових частин та безпосереднє виявлення злочину органом дізнання, слідчим або прокурором. Варто зазначити, що такий поділ стосовно злочинів, скоєних військовослужбовцями, є дуже умовним. З одного боку, командир військової частини як керівник організації, згідно з керівними документами, повинен повідомити органи Військової служби правопорядку та військової прокуратури про самовільне залишення частини підпорядкованим йому військовослужбовцем, з іншого – як орган дізнання може самостійно порушити кримінальну справу навіть у випадку, коли направив повідомлення іншому органу дізнання або прокурору.

Злочини розглядуваної категорії є очевидними, однак у деяких випадках все ж таки приховуються командуванням військових частин з метою уникнути заходів дисциплінарного впливу з боку вищого керівництва за відсутність дієвого контролю за підлеглим особовим складом. У такому випадку злочини виявляються безпосередньо органами Військової служби правопорядку та військової прокуратури, що зайвий раз підкреслює умовність вищезазначеного розподілу приводів до порушення кримінальної справи.

Рідше приводом до порушення кримінальних справ щодо самовільного залишення військової частини або місця служби стає явка з повинною, що обумовлено очевидністю вказаного злочину.

Ще однією особливістю стадії виявлення злочинів даного виду є те, що після встановлення факту незаконної відсутності військовослужбовця командир частини діє як орган адміністративної юрисдикції, тобто перевірні дії проводяться не у формі, передбаченій кримі-

нально-процесуальним законодавством, а в межах службового розслідування.

Розглянуті особливості порушення кримінальної справи щодо самовільного залишення військової частини або місця служби не входять до поля зору криміналістики, а відображають певні кримінологічні та кримінально-процесуальні аспекти даної стадії. Поряд із цим, їх урахування важливе для подальшого планування розслідування та організації взаємодії слідчого (дознавача) з командуванням частини та іншими правоохоронними органами.

Безпосередньо криміналістичними особливостями стадії виявлення самовільного залишення військової частини або місця служби є наступні: а) перевірні дії мають яскраво виражену розшукову спрямованість; б) зважаючи на те, що кримінально каранім є самовільне залишення військової частини або місця служби, а так само нез'явлення на службу без поважних причин понад термін, що перевищує встановлений у диспозиції ст. 407 КК України (3 доби – для військовослужбовців строкової служби та 10 діб – для усіх інших категорій військовослужбовців), мінімальний строк дослідчої перевірки обмежений часом настання вказаних термінів; в) на початковому етапі перевірки розшукові заходи мають на меті запобігання та припинення злочину, тобто повернення військовослужбовця до частини до настання термінів, після яких можливе притягнення його до кримінальної відповідальності; г) першочергові перевірочні дії спрямовані на встановлення наявності або відсутності обставин, що виключають кримінальну караність діяння (загибель військовослужбовця, хвороба, затримання правоохоронними органами тощо); г) важливу роль під час перевірки відіграє вивчення особи військовослужбовця за наявними документами з метою оптимізації його розшуку; д) більшу інформаційну значущість мають не матеріальні сліди, які пов'язані з безпосереднім залишенням військовослужбовцем території частини, а відображення в пам'яті співслужбовців та в особистих нотатках його намірів залишити частину, причин такого вчинку.

На етапі дослідчої перевірки переважно виникають дві ситуації:

1. Військовослужбовець відсутній у частині і відсутня будь-яка інформація про місце його перебування. Перевірні дії в такому випадку спрямовуються на визначення місця знаходження військовослужбовця та обставин, що виключають кримінальну караність його діяння. З цією метою: 1) проводиться опитування

співслужбовців та командирів щодо його намірів та висловлювань щодо проходження служби; 2) здійснюється огляд особистих речей військовослужбовця, його одягу, предметів, якими він користувався; 3) проводиться огляд місця, в якому військовослужбовець безпосередньо перетнув огорожу військової частини (в разі його встановлення); 4) направляються запити до лікувальних закладів щодо надходження на лікування, перевіряється можливість його знаходження серед невпізнаних трупів; 5) направляються запити до органів внутрішніх справ щодо можливого затримання військовослужбовця, а також організується взаємодія щодо його розшуку, надаються опис особливих прикмет та фотокартка; 6) оперативно-технічними засобами встановлюється можливе місце перебування військовослужбовця за номером мобільного телефону, а також те, з якими особами він спілкувався безпосередньо перед та після залишення частини; 7) підтримується зв'язок із родичами військовослужбовця, організується взаємодія з органами внутрішніх справ за місцем їх проживання щодо розшуку та затримання військовослужбовця при можливій появі. Цей далеко не повний перелік заходів повинен проводитися особою, яка здійснює дослідчу перевірку, активно і системно, із залученням усього арсеналу оперативно-розшукових заходів, у взаємодії з командуванням військової частини та іншими правоохоронними органами.

2. Військовослужбовець відсутній у частині, місце його перебування невідоме, але є інформація, що він не захворів, не загинув, не затриманий правоохоронними органами. Перевірочні дії практично ті ж самі, але в такому випадку вони будуть мати більш виражений розшуковий характер з метою припинення правопорушення ще до порушення кримінальної справи.

Практикою доведено, що не обов'язково порушувати кримінальну справу одразу після настання терміну, з якого законом передбачено кримінальну відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби. Рішуче та повно проведена дослідча перевірка може запобігти передчасному застосуванню заходів кримінальної репресії і в той же час сприяє підвищенню ефективності слідчих дій на початковому етапі розслідування та розкриттю злочину в цілому.

Головним призначенням криміналістичної методики в наукових джерелах прийнято вважати формування окремих доказових систем, а

саму методику розглядають як технологічну програму доказування у кримінальній справі. Реалізація зазначеного призначення криміналістичної методики можлива за рахунок виокремлення та включення до складу елементів її структури максимально вичерпного переліку обставин, що підлягають встановленню при розслідуванні певної категорії злочинів [7, с. 12]. О. Н. Колесніченко розглядав обставини, що підлягають встановленню, як невід'ємний складовий елемент структури окремої криміналістичної методики поряд із криміналістичною характеристикою, особливостями порушення кримінальної справи, початковими слідчими діями та оперативно-розшуковими заходами, типовими слідчими ситуаціями, побудовою версій та плануванням розслідування, тактикою проведення окремих слідчих дій, профілактичними діями слідчого [8, с. 15]. Така точка зору є домінуючою і нині.

Обставини, що підлягають встановленню, є результатом синтезу кримінально-процесуальних приписів щодо визначення предмета доказування у кримінальній справі, а також кримінально-правових та криміналістичних ознак злочину певного виду [7, с. 13]. Предмет доказування, наповнюючись змістом конкретної кримінально-правової норми, трансформується в обставини, що підлягають встановленню, тобто в таку структуру, яка, відображаючись в окремій криміналістичній методиці, утворює систему правових цілей і стратегічних завдань розслідування [7, с. 18].

Функціональне призначення обставин, що підлягають встановленню, полягає у тому, що вони надають розслідуванню цілеспрямованості, послідовності, є базисом для формулювання його завдань, забезпечують його повноту і всебічність.

У теорії загальних положень криміналістичної методики слушно зазначається, що дослідження криміналістичної характеристики є підґрунтям до формування системи типових версій, з якої надалі визначається коло обставин, що підлягають встановленню [9, с. 368].

На наш погляд, при розслідуванні самовільного залишення військової частини або місця служби підлягають встановленню наступні обставини: а) факт і тривалість самовільної відсутності військовослужбовця у військовій частині та невиконання своїх службових обов'язків; б) спосіб учинення злочину, у тому числі дії з підготовки та приховування злочину (чи використовував військовослужбовець будь-які знаряддя з метою полегшення перетину огорожі

частини; яким чином вийшов за межі території частини; чи застосовував він фізичний або психологічний примус до осіб наряду по КПП, щоб залишити територію частини, або скористався їх неухажністю; де, в кого переховувався тощо); в) час самовільного залишення військової частини або місця служби та час затримання або добровільного повернення до частини чи явки до правоохоронних органів; г) інші обставини, за яких військовослужбовець самовільно, без дозволу командира (начальника) залишив військову частину чи місце служби або вчасно не прибув до частини з відрядження, відпустки тощо; г) скільки військовослужбовців залишило частину; чи не залишив (залишили) військовослужбовець (військовослужбовці) частину зі зброєю, спецзасобами або боєприпасами. Дані обставини суттєво впливають на організацію та методику проведення розшуку та затримання; д) чи були у військовослужбовця співники, хто вони та які ролі виконували; е) обставини, що характеризують особу військовослужбовця, який самовільно залишив частину (демографічні дані, проходження строкової військової служби чи військової служби за контрактом, мотивація на військову службу до призову, під час призову та під час служби; ставлення до виконання службових обов'язків, дисциплінованість, наявність стягнень та заохочень, їх характер); є) винність військовослужбовця, наявність або відсутність обставин, що виключають кримінальну караність діяння (залишено частину самовільно чи з дозволу командира; чи не стало самовільне залишення частини наслідком збігу тяжких обставин, захворювання військовослужбовця, затримання його правоохоронними органами тощо); ж) цілі та мотиви військовослужбовця (якими були наміри військовослужбовця стосовно тривалості свого незаконного перебування поза частиною, мав військовослужбовець на меті зовсім ухилитися від військової служби та не повертатися до місця служби або залишити частину на деякий час); з) наявність обставин, що пом'якшують або обтяжують провину (де, коли, за яких обставин військовослужбовець був затриманий;

чи чинив опір під час затримання; чи здійснював будь-які дії, які б свідчили про його наміри добровільно повернутися до частини; чи вчиняв раніше військовослужбовець самовільне залишення військової частини або місця служби, якщо так, скільки разів, коли та на який термін, при яких обставинах, якими були причини і мотиви попередніх залишень частини; чи не вчинив військовослужбовець за період перебування поза частиною, користуючись безконтрольністю, будь-яких інших протиправних дій); и) які суспільно небезпечні наслідки настали в результаті самовільної відсутності військовослужбовця у частині (зрив бойового завдання, загибель людей тощо); і) причини та умови, які сприяли самовільному залишенню частини.

Головним завданням дослідчої перевірки та початкового етапу розслідування самовільного залишення військової частини або місця служби є забезпечення необхідної інформаційної бази для усього подальшого розслідування, організація отримання максимальної кількості доказового та розшукового матеріалу, необхідного для повного й об'єктивного дослідження усіх обставин справи [10, с. 48]. Саме інформація, отримана на початковому етапі розслідування, і є своєрідним містком між слідчою ситуацією, версіями та заходами, що будуть застосовані слідчим [11, с. 183].

Таким чином, етап виявлення злочину та порушення кримінальної справи щодо самовільного залишення військової частини або місця служби є дуже важливою складовою для формування методики розслідування злочинів даного виду. На вказаному етапі вирішуються наступні завдання: встановлення наявності або відсутності обставин, які виключають кримінальну караність діяння; встановлення ознак інших злочинів; забезпечення максимально змістовної інформаційної бази для всього подальшого розслідування. Характер та обсяг отриманої на етапі дослідчої перевірки інформації є найважливішими чинниками формування слідчих ситуацій, які виникають при розслідуванні самовільного залишення військової частини або місця служби.

Список використаної літератури

1. Кукушкин П. Возбуждение уголовного дела о совершении контрабанды организованной группой / П. Кукушкин, М. Кузнецов // Законность. – 2011. – № 3. – С. 21–23.
2. Колесниченко А. Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений / А. Н. Колесниченко. – Харьков : Харьков. юрид. ин-т, 1976. – 30 с.
3. Криминалистика / под ред. А. Ф. Вольнского, В. П. Лаврова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2008. – 943 с.
4. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. Т. 3. Криминалистические средства, приемы и рекомендации / Р. С. Белкин. – М. : Юристъ, 1997. – 480 с.

5. Васильев А. Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений / А. Н. Васильев. – М. : ЛексЭст, 2002. – 76 с.
6. Возгрин И. А. Введение в криминалистику: история, основы теории, библиография / И. А. Возгрин. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 475 с.
7. Журавель В. А. Обставини, що підлягають з'ясуванню, у структурі криміналістичної методики / В. А. Журавель // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – Вип. 10. – 2010. – С. 12–20.
8. Колесниченко А. Н. Структура и содержание методики расследования отдельных видов преступлений / А. Н. Колесниченко // Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений : учебник / под ред. Лисиченко В. К. – К. : Вища шк., 1988. – С. 15–24.
9. Журавель В. А. Актуальні проблеми криміналістичної методики розслідування злочинів / В. А. Журавель // Проблеми законності. – Вип. 100. – 2009. – С. 362–375.
10. Криминалистика: методика расследования преступлений, совершаемых в Вооруженных Силах Российской Федерации : учебник / под общей ред. А. И. Бастрыкина. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 504 с.
11. Великанов С. В. Ситуаційний підхід як засіб підвищення ефективності організації розслідування злочинів / С. В. Великанов // Правові засади підвищення ефективності боротьби зі злочинністю в Україні : матеріали наук. конф., 15 трав. 2008 р. – Х. : Право, 2008. – С. 181–184.

Надійшла до редколегії 29.01.2012

ПЕЛЕЦКИЙ В. О. ОСОБЕННОСТИ ВОЗБУЖДЕНИЯ УГОЛОВНОГО ДЕЛА О САМОВОЛЬНОМ ОСТАВЛЕНИИ ВОИНСКОЙ ЧАСТИ ИЛИ МЕСТА СЛУЖБЫ

Исследованы особенности этапа возбуждения уголовного дела как информационной базы планирования и организации расследования самовольного оставления воинской части или места службы. Рассмотрены типичные ситуации доследственной проверки, определен круг обстоятельств, подлежащих установлению при расследовании преступлений данного вида.

PELECKIJ V. THE FEATURES OF BRING AN ACTION STAGE OF THE CRIMINAL CASE ABOUT WILFUL ABANDONMENT OF MILITARY UNIT OR SERVICE PLACE

The features of bring an action stage of the criminal case as the information basis of planning and organizing the investigation of wilful abandonment of military unit or service place are researched. Typical situations of the pre-investigation check are considered, range of circumstances which must to be established during the investigation of this crime is defined.

УДК 343.915(477)

Н. В. РЕБАЛКО,

аспірант

Харківського національного університету внутрішніх справ

СПОСОБИ І ЗНАРЯДДЯ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Викладено теоретичне дослідження понять «спосіб корисливо-насильницького посягання неповнолітніх» та «знаряддя корисливо-насильницьких посягань неповнолітніх»; висвітлено результати авторського дослідження способів та знарядь корисливо-насильницьких злочинів, учинених неповнолітніми.

Спосіб учинення злочинного посягання являє собою форму прояву злочинного діяння [1, с. 182], яка в результаті низки обставин повторюється. Знаряддя вчинення злочину теж повторюються, але залежать від виду злочину. Дослідження способу та знарядь учинення злочинів, систематизація отриманих знань дозволить більш глибоко зрозуміти механізм учинення злочину, сформулювати доцільні рекомендації щодо розслідування злочинів та запобігання конкретним видам злочинних посягань.

Способи та знаряддя вчинення злочинів досліджували як криміналісти, кримінологи, так і представники науки кримінального права: З. Фрейд, К. Лоренц, Л. Берковиц, В. Н. Кудрявцев, В. О. Навроцький, М. І. Панов, Н. П. Пономарьова, Р. Д. Шарапов, І. Н. Даньшин, О. М. Ігнатов, Л. В. Сердюк, Н. І. Загородников. Окремі із зазначених учених приділяли особливу увагу способам і знаряддям злочинів, учинених неповнолітніми, деякі досліджували корисливо-насильницькі злочини та способи і знаряддя їх